

*Тихенко В. В.,
аспірантка Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні
Національної академії наук України,
викладач кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Г. Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка*

КОМПОЗИЦІЯ, СЮЖЕТ І ТЕМАТИКА АНГЛІЙСЬКОГО ЛІМЕРИКА У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Стаття присвячена розглядові англійських лімериків як специфічного поетичного жанру, зокрема аналізу їх структурних і тематичних особливостей, а також проблемам і способам відтворення абсурдної поезії засобами української мови на прикладі авторських перекладів. Особливі структура та стиль лімериків є чималим випробуванням навіть для досвідчених перекладачів. Авторка розмірковує над тим, як зберегти не тільки форму і ритм оригіналу, а й комічний ефект і, зрештою, основну ідею твору. Стаття знайомить з основними характеристиками віршів-нісенітниць: тип римування, метричний малюнок і структура сюжетної лінії, що включає експозицію, розвиток подій та кульмінацію. Зосереджено увагу на хронотопі в лімериках, який часто є неозначеним. Це дозволяє вільно інтерпретувати часові та просторові деталі у перекладі. Важливим аспектом є також вибір топонімів, які можуть зазнавати значних змін в процесі перекладу. Вірші-нісенітниць, започатковані ще Е. Ліром, зберігають актуальність крізь століття завдяки розважальному характеру, різноманіттю тем і здатності адаптуватися до читача свого часу. Схарактеризовано тематику лімериків, що охоплює різноманітні аспекти соціального життя, включаючи побут, їжу, кохання, релігію, моральні якості. Для зразків абсурдної поезії властиві гра слів та специфічний гумор. У віршах-нісенітницях присутні елементи «карнавалізації», зокрема контрастність образів, гіперболізація зовнішнього вигляду головних героїв, парадоксальність. Наголошено на важливості аналізу оригінальних текстів і авторських перекладів українською мовою, що дозволяє виявити їхню специфіку. Висновки статті підтверджують необхідність комплексного вивчення жанрових особливостей абсурдної поезії для здійснення адекватного перекладу, творчого підходу до перекладу лімериків із застосуванням відповідних перекладацьких технік і врахуванням жанрових особливостей і культурного контексту творів.

Ключові слова: лімерики, абсурдна поезія, художній переклад, жанрово-стилістична домінанта, лінгвостилістичний аналіз, адекватність.

Постановка проблеми. Лімерики відзначалися неабиякою популярністю серед масового читача від самого зародження жанру. У XIX ст. знані письменники, такі як Р. Кіплінг, Р. Л. Стівенсон, М. Твен, Д. Г. Россетті, експериментували з формами абсурдної поезії. Вже на початку XX ст. лімерики стали настільки відомими, що редакції журналів почали щотижня проводити літературні змагання, у яких заохочували читачів надсилати власні зразки абсурдної поезії або ж вигадати останній рядок запропонованих віршів. Переможці могли отримати чималі винагороди [1, с. 459].

Лімерики дотепер становлять інтерес для літераторів і читачів. Приміром, історик Джошуа Краушар видав збірку «Був колись чоловік зі США: Лімерики 50 штатів» (2013). Серед українських поетів слід згадати Івана Лучука, який створив цикл «Львівські лімерики» (2016). Поширеною темою віршів-нісенітниць за останні роки стала пандемія COVID-19, вибори в США та інші теми сучасності. Це свідчить про те, що жанр залишається актуальним завдяки легкості звучання, розважальному характеру, а також різноманіттю тематики, що охоплює реалії життя звичайної людини. Можна сказати, що протягом століть лімерик із легкістю адаптується до потреб людини свого часу.

З огляду на попит і численну кількість зразків цього жанру в британській і американській літературах, представники інших національних культур дедалі частіше перекладають лімерики, щоб ознайомити з ними своїх співвітчизників. Переклад абсурдної поезії українською мовою представлений, здебільшого, творчим доробком О. Мокровольського.

Однак унікальна композиція, стала сюжетна лінія та особливості тематики лімериків створюють труднощі навіть для досвідчених перекладачів, адже необхідно відтворити найтонші відтінки вірша, не втрапивши при цьому основної ідеї. Тож важливим є врахування віршового розміру лімерика, його структури та мовних особливостей, а також специфіки їх відтворення засобами української мови. Крім того, необхідно зважати на жанрово-стилістичну домінанту віршів-нісенітниць, систематизувати відомості про абсурдну поезію та виробляти належні перекладацькі прийоми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню творчості авторів та специфіки перекладу лімериків українською мовою присвячена праця А. Бурлаченко та О. Ребрія «Англійська поезія нонсенсу в українських перекладах». Когнітивні механізми англо-українського перекладу віршів-нісенітниць досліджувала Л. Коваленко. Стилістичні особливості лімериків та механізми перекладу вивчав О. Ємець. Дослідженням жанрово-стилістичних особливостей лімериків і специфіки художнього перекладу абсурдної поезії займалася І. Дерік.

Мета статті – дослідити сюжет, композицію та тематику лімериків, виділити їх жанрово-стилістичну домінанту та виробити прийоми відтворення основних характеристик абсурдної поезії в перекладі українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лімерик – це гумористично-сатиричний вірш, в основу якого закладено фольклор. Вирізняється парадоксальністю, абсурдністю, неймо-

вірною вигадливістю. Зазвичай вірші-нісенітниці пишуться з використанням каламбурів, гротеску, параномазії. У лімериках обігруються, зокрема, курйозні невідповідності англійської орфографії та вимови [2, с. 557]. Зачинателем жанру вважають Е. Ліра, який «окультурив» фольклорну частівку, зробивши з неї ексцентричне п'ятирядків'я, здатне розвеселити дітей і дорослих. Він уклав збірку «Книга нісенітниць» (1846 р.). Його *нісенітниці* («nonsences») були не зовсім типовим явищем для англійської поезії і, можливо, тому спричинили популяризацію жанру в Європі та Америці [3, с. 4].

Зовнішня композиція лімерика є сталою: він складається з п'яти рядків, особливість яких помітна вже з першого погляду: перший, другий та п'ятий рядки візуально більші, ніж третій та четвертий. Відповідно й рима у віршах фіксована: перший і другий рядки римуються з п'ятим, а третій – із четвертим (схема – «аабба»), із тристопним анапестом у першому, другому й п'ятому рядках та двостопним – у третьому й четвертому [1, с. 458–459]. Проте система римування може бути порушена, як і кількість стоп у віршованому рядку, оскільки головним у лімеріку є розкута інтонаційно-синтаксична структура. Як правило, вірш починається зі слів «There was a...», що відповідає українському фольклорному зачину «Жив собі...». *Внутрішня композиція* не містить жодних описів, вставних епізодів чи авторських відступів, тому досліджувати позасюжетні елементи немає потреби.

Дослідження *сюжетної лінії* виявило певну закономірність у побудові віршів. Перші два рядки – це експозиція. У першому, досить довгому, зазвичай описується, хто й де жив та був; у другому, теж досить довгому, рядку відбувається ознайомлення з якоюсь цікавою особливістю героя. У третьому і четвертому рядках має місце розвиток подій. Вони – короткі, тобто йдеться про несподівані, а часом наймовірні події. П'ятий рядок – досить довгий і найдотенніший (іноді він схожий на перший). У ньому – розв'язка вірша-нісенітниці [4, с. 138–139]. Водночас існує, мабуть, більше винятків із цих правил, аніж ідеальних прикладів. Однак більшість лімериків відображає принаймні декілька таких закономірностей.

Розгляньмо приклад:

There was a young lady of Lynn, (a)

Who was so uncommonly thin (a)

That when she essayed (б)

To drink lemonade, (б)

She slipped through the straw and fell in. (a)

Констатуємо дотримання класичної композиції лімерика в тексті-оригіналі: рядки римуються за схемою «аабба». Перший, другий і п'ятий рядки написані з використанням тристопного анапеста, третій і четвертий – двостопного, щоправда, у деяких рядках перші склади – неповні, однак це не впливає на загальний метричний малюнок вірша. Автор зберіг і традиційну сюжетну лінію: експозиція, розвиток дії та кульмінація. Відповідно, у перекладі українською мовою ми намагалися дотримуватися особливостей композиції та сюжету:

Юна леді приїхала з Вою. (a)

Нам здалася занадто худюю, (a)

Бо взяла соломинку, (б)

Впала вже за хвилинку (б)

Через неї в коктейль з головою. (a)

Лімерики легко запам'ятовуються завдяки легкості звучання, характерному ритму, гумористичному, каламбурному змісту, чіткому римуванню. Вони не тільки знайомлять

із яскравими віршованими зразками типового англійського «абсурдного» гумору, а й слугують корисним матеріалом для вироблення правильної фонетичної організації мовлення, особливо його ритму.

Із сюжетом творів безпосередньо пов'язаний *хронотоп*, що є важливим чинником стилізованої визначеності художнього твору. У віршах-нісенітницях дія зазвичай відбувається в неозначеному часі, оскільки його маркери непрямі, їхню роль виконує лише часова форма дієслів. Здебільшого дію в англійських лімериках визначають часові форми Past Simple, наприклад: «*A reckless young man from fort Blainy / Made love to a spinster named Janie. / When his friends said: "Oh, dear, / She's so old and so queer". / He replied: "But the day was so rainy!"*». Тож в авторському перекладі українською мовою дієслова виступають у минулому часі: «*Безрозсудний юнак із Торики / Закохався, а друзі із криком: / "Глянь на неї, Коляне, / Вже стара і погана". / Але той: "Доц був надто великий"*». У деяких лімериках дієслово на позначення дії в минулому може поєднуватися з прислівниками часу на зразок *once*, наприклад: «*There once was an old monk of Basing, / Whose salads were something amazing; / But he told his confessor / That Nebuchadnezzar / Had given him hints upon grazing*». Задля точного відтворення обставини *once* у перекладі використано український відповідник «колись»: «*Жив монах колись в місті Безі. / Готував він салати чудесні. / Він отцю розповів, / Що його наділив / Цим рецептом сам Батько небесний*». Хоча в більшості текстів лімериків виступають дієслова у формі Past Indefinite, інколи автори використовують також Present Indefinite, щоб описати загальновідому істину чи регулярну подію. Прикладом може бути вірш про лімеріки: «*Limerick packs laughs anatomical / Into space that is quite economical. / But the good ones I've seen / So seldom are clean, / And the clean ones so seldom are comical*». Лімеріки були такими, є і будуть, тому така їхня незмінність має відображатися в перекладі у часовому плані: «*Лімеріки – незвичайні діти / У доволі банальному світі. / Але дійсно достойні – / Дуже рідко пристойні. / Від пристойних – хіба що хроніти*». Деколи у лімериках указується точний час: «*There was a young fellow from Tyne, / Put his head on the south-eastern-line. / But he died of ennui, / For the 5:43 / Didn't come till a quarter past nine*». Але його позначення в цьому випадку не несе принципово важливої інформації, адже основна функція зазначеного часу – підкреслення абсурдності ситуації, бо зовсім не важливо, о котрій годині прийде потяг, головним в історії є те, що поїзд запізнюється й самогубець помирає від нудьги. Тому в перекладі час змінено: потяг відійшов о 9:30. Одним із правил відтворення лімериків із хронотопом є використання таких позначень часу, які не змінюють основну ідею твору. Отже, це може бути 9:00, 9:15, 9:30 або ж 10:00, головне (у цьому випадку) – все має відбуватися після 5:43 (цей час за потреби та бажання перекладача теж можна було б змінити): «*Нещасний хлопчак із Непала / На рейках ждав смерті невдало. / Бо вмер від нудьги. / Поїзд 5:43 / Відійшов в 9:30 з вокзалу*».

Частим атрибутом лімериків є *топоніми* – позначення місця події. У багатьох випадках назва міста чи країни в перекладі змінюється. Це пояснюється тим, що така деталь у переважній більшості випадків не є значущим сюжетним елементом творів розгляданого жанру. О. Ємець пропонує змінювати географічну назву в перекладі на таку, яка римуватиметься з ключовими словами [5, с. 126]. Скористаймося таким зразком: «*There was a young*

lady of Spain / Who said: "Let us do it again, / Again and again, / Again and again, / And again, and again, and again"». У перекладі змінено назву країни, оскільки вона не має принципового значення. Місцем проживання героїні обрано «екзотичний» край: «Юна леді жила в Гондурасі. / Кавалеру сказала: "Ще раз! / І ще і ще, / І ще і ще, / І ще раз, і ще раз, і ще раз"». Наступний зразок містить два топоніми: «An important young man from Quebec / Had to welcome the Duchess of Teck, / So he bought for a dollar / A very high collar / To save himself washing his neck». У перекладі українською мовою канадський Квебек перетворився на британський Абердин, але від цього зміст вірша не зазнав істотних змін, до того ж основною метою перекладача було показати головного героя-лорда, який запросив на обід герцогиню: «Юний лорд, що живе в Абердині, / Запросив на обід герцогиню. / Та подумав, що ишо / Він свою не помис, / І купив комірць в магазині».

Тематика лімериків різноманітна. У цих віршах-нісенітницях знаходять відображення майже всі сторони суспільного буття. Авторі абсурдних поезій дотепно змальовують особливості особистого та сімейного життя героїв. Характерними для лімериків є елементи «карнавалізації», тобто «... перенесення обрядово-символічної мови карнавалювального світосприймання на жанрово-стильову специфіку письменства...», у стихію низової народної сміхової культури» [2, с. 463]. Такій культурі властиві амбівалентність, розкутість світосприймання, символічні форми, контрасти життя і смерті тощо. «Карнавалізацію» можна вважати однією з властивостей художнього сприйняття, яка найчастіше виявляється в навмисній ексцентричності, поєднанні високого і низького [6, с. 246].

Тому не дивно, що в лімериках надзвичайно поширеними є образи, пов'язані з тілом людини, їжею, питтям, елементи гіперболізації в описі зовнішніх характеристик. Особливу роль відіграє вік персонажів: це або молоді люди, або, в багатьох сюжетах, старці. І в тому, і в тому випадку окреслюється певна межа – йдеться про людей, які знаходяться або між дитинством і дорослим життям, або між життям і смертю. Характерною особливістю абсурдної поезії є часте звернення до таких тем, як смерть, насильство, еротика.

Українська науковиця Т. Єременко зазначає: «Нонсенс Ліра – це вічне свято, сонце і безперервний карнавал, де на світло раз у раз вискакують найнесподіваніші маски». Дослідниця наводить приклади опису зовнішності головних героїв абсурдної поезії – непропорційні риси обличчя, очі різного кольору, занадто довгі чи, навпаки, короткі носи; пташенята гігантських розмірів або ж меблі, що стоять догори ногами. Зрештою, «У сміху лірівських масок чується деколи і далекий відгомін буйного карнавалу Ренесансу» [7, с. 12–13].

У контексті споживання їжі лімерики змальовують чимало прикладів ненажерливості, чудодійного одужання завдяки прийому їжі або смерті під час трапези. Показовим прикладом є такий: «There was an old person of Ewell, / Who chiefly subsisted on gruel; / But to make it more nice, / He inserted some mice, / Which refreshed that old person of Ewell». У тексті-оригіналі спостерігаємо досить дивний спосіб приготування героєм улюбленої страви, а ще й розуміємо, що головний інгредієнт – пацюки – допомагає старому чоловікові «оновитися», тобто відчувати себе молодим. У нашому перекладі українською мовою відтворено рецепт: «Старий чоловік з міста Аша / Завжди споживав лише кашу. / Крайній смак аби мати, / Ще й мишей додавати / Любив чолов'яга із Аша».

У лімериках зустрічаємо кумедні та незвичайні історії з побуту англійців. Описане в цих віршах здається нам парадоксальним і, читаючи їх, ми можемо сміятися від душі. Проте не всі помічають, що абсурдна поезія відображає дійсність, яка може стосуватися кожного читача, і ми можемо знайти себе в будь-якому з сюжетів.

Британці описували особливості свого життя за стінами будинків, у родинній атмосфері. Однак такі мотиви є типовими не лише для англійського суспільства, саме тому лімерики набули поширення і в інших країнах світу.

Комічний ефект у лімеріку досягається завдяки беззмістовності або безглуздості дій персонажів. Однак, хоч в основу лімерика закладений абсурд, нісенітниця, ця нісенітниця або повинна бути логічно організованою, або, не маючи очевидного логічного викладу, повинна, однак, містити певний, бодай абсурдний, сенс («sensible nonsense or nonsensical sense») [7, с. 7].

Перекладаючи лімерики, ми виявили, зокрема, чималу кількість побутових сюжетів, наприклад таких, як сварка чоловіка з дружиною, фінал якої показаний гіперболізовано: «There was an old man on some rocks / Who shut his wife up in a box, / When she said: "Let me out!" / He exclaimed: "Without doubt, / You will pass all your life in this box». У перекладі українською мовою: «Жив старий чоловік на горі. / Своєю жінку у скрині закрив. / І на клич: "Відпустіть!" / Відповів: "Потерпіть. / Тут сидіть вам ще до кінця днів"».

Особливу увагу варто звернути на релігійні мотиви. Відіграючи помітну роль у житті британців та інших етносів, вони посідають певне місце в абсурдній поезії: «A Turk by the name of Haroun / Ate whisky by means of a spoon. / To one who asked: "Why?" / This Turk made reply: / "To drink is forbidden, you loon"». Цей сюжет знайомить нас із особливостями звичаїв мусульманських народів. Пересічного читача з першого погляду може здивувати сюжет цього лімерика: чому ж чоловік вирішив «їсти» віскі з ложечки. Відомо, що Коран забороняє мусульманам уживати алкоголь. Боячись порушити волю Аллаха, герой вірша не п'є алкоголь, а їсть його: «Був один мусульманин Аків, / Завжди віскі з ложечки їв. / На питання: "Чому?" / Відповів: "А тому, / Що тить віскі Коран не велів"».

Нідерландський дослідник В. Тігес зазначає, що абсурдна поезія Е. Ліра часто відтворює теми фізичного насильства, смерті чи божевілля в межах ритму та рими. Однак, це не заважає віршам-нісенітницям, а, навпаки, дозволяє їм представляти ідеї, емоції та образи, що видаються неприйнятними для більш серйозних жанрів літератури, особливо у вікторіанській Англії [8, с. 60]. Отож смерть, насилля, еротика – провідні мотиви лімериків, часто-густо вони поєднуються в одному творі: «There was a young maiden of Siam, / Who said to her lover, young Kiam: / "If you kiss me, of course, / You will have to use force, / But God knows you are stronger than I am"». Такі теми відтворено і в наших перекладах: «Незаміжня дівчина із Кушу / Так сказала коханому Миші: / "Поцілунок, ти знатимеш, / Лише силою матимеш! / Та їй-богу, ти ж значно сильніший!"».

Тематика лімериків торкається також військової справи, політики, науки і техніки, навчання, дозвілля, любовних історій, роботи, моральних цінностей персонажів.

Висновки. Зовнішня композиція лімериків представлена п'ятирядковим моноблоком, у якому перший, другий та п'ятий рядки – візуально більші, ніж третій та четвертий. Римуння відбувається за схемою «аабба» з тристопним анапестом у пер-

шому, другому та п'ятому рядках і двостопним – у третьому та четвертому. Тож тексти необхідно відтворювати у перекладі з чітким дотриманням таких характеристик жанру. *Сюжетна структура* віршів-нісенітниць відносно стала: перші два рядки – експозиція, третій і четвертий – розвиток події, п'ятий – розв'язка. Примітною особливістю лімериків є універсальний *хронотоп*. Підтвердженням цієї думки може бути те, що загалом ані час, ані місце, в якому розвиваються події, описані у текстах цього жанру, не несуть особливого змістового навантаження. Тому відповідні позначення нерідко в перекладі замінюються іншими задля дотримання чіткої рими та метричної системи. Те саме стосується і номінації персонажів та їхніх імен. *Тематика* лімериків є досить різноманітною: їжа, побут, смерть, насилля, еротика, релігія, політика, моральні якості тощо.

Отже, перекладач повинен передати не тільки основну ідею, а й настрій таких віршів, щоб зберегти гумористичний ефект. Тому лише врахування комплексу жанрових характеристик абсурдної поезії забезпечить можливість здійснення адекватного перекладу.

Література:

1. Cuddon J. A. The Penguin dictionary of literary terms and literary theory (4th ed.). London [u.a.] : Penguin Books, 1999. 991 p.
2. Літературознавча енциклопедія : в 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1–2. 608 с.
3. Мокровольський О. Хто ж такий Едвард Лір? *Зарубіжна література*. 1977. № 4. С. 4–9.
4. Дерік І. М. До проблеми лінгвостилістичного аналізу лімериків в аспекті перекладу. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія «Філологія»*. 2013. № 27. С. 138–145.
5. Ємець О. В. Лімерик у стилістичному та перекладознавчому аспектах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. № 38. С. 125–128.
6. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 636 с.
7. Єременко Т. С., Геркєрова О. М., Трубіщина О. М. English Absurd Poetry. Limericks : метод. рекомендації. Одеса: Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2018. 50 с.
8. Tigges W. Explorations in the Field of Nonsense. Amsterdam : Rodopi, 1987. 205 p.

Tykhenko V. Composition, plot and theme of the English limerick in a literary translation in the Ukrainian language

Summary. The article focuses on the study of English limericks as a specific genre of poetry, particularly on the analysis of their structural and thematic features, as well as difficulties and strategies of reproduction of absurd poetry in Ukrainian, on the example of the author's translations. The unique structure and style of limericks present a significant challenge even for experienced translators. The author thoroughly examines how to preserve not only the form and rhythm of the original, but also the comedic effect and the core idea of the work. The article introduces the main characteristics of nonsense verse, the metrical pattern and the narrative elements, including exposition, rising action and climax. It focuses on the chronotope in limericks, which is often indeterminate. It provides the opportunity for flexible interpretation of temporal and spatial details in translation. The choice of toponyms, which can undergo significant changes in translation process, is also an important aspect. Nonsense verses, pioneered by E. Lear, retain their relevance over the centuries due to their entertaining nature, variety of themes and ability to adapt to the reader of any time. The themes of limericks cover various aspects of social life, including everyday life, food, love, religion and moral qualities. Samples of absurd poetry are characterized by wordplay and specific humor. It is stated that limericks include elements of «carnavalesque» genre, such as contrast of images, exaggeration of the main characters' appearances, and paradox. The article examines both original limericks and their Ukrainian translations, which provides the opportunity to identify their peculiarities. The conclusions of the article confirm the necessity of a comprehensive study of the genre characteristics of absurd poetry to achieve an adequate translation. The author emphasizes the importance of approaching the translation of limericks creatively, developing not only technical skills but also a deep understanding of genre-specific features and the cultural context of the poems.

Key words: limericks, absurd poetry, literary translation, genre-stylistic dominant, linguostylistic analysis, adequacy.